دل دیاں

P ISSN: xxxx-xxx

VOL.1-NO.1-2026

E ISSN: xxxx-xxx

THE EXPRESSION OF LOVE AND EMOTIONS IN PUNJABI POETRY

پنجابی شاعری وچ محبت تے جذبات دا اظہار

Tayyaba Fatima

BS, Department Islamic Studies, The Cosmic Degree College (For Women) ,University of Okara

ABSTRACT

This study examines the expression of love and emotions in Punjabi poetry, focusing on romantic love, separation, longing, devotion, emotional suffering, and spiritual attachment. Punjabi poetry has historically provided a rich literary medium through which poets communicate personal feelings and collective cultural experiences. The poetry of Waris Shah, Bulleh Shah, and Shah Hussain illustrates how love can be represented as a personal relationship, a source of emotional transformation, and a spiritual journey. Waris Shah's Heer portrays the emotional complexities of love within family structures and social expectations, while Bulleh Shah's kafis explore the relationship between love, self-awareness, and spiritual experience. Shah Hussain's poetry emphasizes longing, separation, and devotion as essential dimensions of emotional expression. Using a qualitative literary approach, this study explores poetic language, imagery, symbolism, and emotional themes to understand how Punjabi poets communicate human experiences. The study argues that love in Punjabi poetry extends beyond romantic attachment and reflects social values, cultural identity, spiritual beliefs, and universal human emotions.

KEYWORDS

Punjabi Poetry, Love, Emotional Expression, Romantic Love, Separation, Sufi Poetry, Cultural Identity, Waris Shah, Bulleh Shah, Shah Hussain.

تعارف

پنجابی شاعری پنجاب دی ادبی، ثقافتی تے جذباتی زندگی دا اک اہم حصہ اے۔ ایس شاعری وچ محبت نوں صرف دو انساناں دے باہمی تعلق دے طور اُتے پیش نئیں کیتا جاندا، بلکہ ایہہ انسانی احساسات، اندرونی کیفیات، سماجی رشتیاں تے روحانی تجربیاں دی ترجمانی وی کردی اے۔ پنجابی شاعر اپنے کلام وچ عشق، وفا، انتظار، جدائی، درد، امید تے قربانی ورگے جذبات نوں عام فہم زبان، لوک استعاریاں تے اثر انگیز علامتاں دے ذریعے بیان کردے نیں۔ شاہ حسین، بلھے شاہ تے وارث شاہ ورگے شاعراں دے کلام وچ محبت دے مختلف روپ ملدے نیں، جیہڑے پنجابی ادبی روایت دی وسعت تے جذباتی گہرائی نوں ظاہر کردے نیں (Latif & Akhtar, 2024; Shad, 2025)۔ پنجابی شاعری وچ رومانوی محبت دا اظہار خاص طور اُتے لوک داستاناں تے عشقیہ قصیاں دے ذریعے سامنے آندا اے۔ وارث شاہ دی ہیر محبت، جدائی، وفاداری تے سماجی پابندیاں دے باہمی تعلق نوں نمایاں کردی اے۔ ہیر تے رانجھے دا عشق ذاتی جذبات تک محدود نئیں رہندا، بلکہ خاندان، رسم و رواج، عزت تے فرد دی آزادی نال جڑ جاندا اے۔ ایس داستان وچ محبت کرنے والے کردار اپنے احساسات تے سماجی توقعات دے درمیان کشمکش دا سامنا کردے نیں، جس نال محبت دی جذباتی شدت ہور نمایاں ہو جاندی اے۔

وارث شاہ دا کلام پنجاب دے سماجی تے ثقافتی ماحول نوں وی پیش کر دا اے، ایس لئی ہیر نوں رومانوی داستان دے نال نال سماجی شعور دی ادبی مثال دے طور اُتے وی سمجھیا جا سکدا اے (Bazmi & Latif, 2017; Haq et al., 2024)۔ صوفی پنجابی شاعری وچ محبت دا تصور ہور وسیع صورت اختیار کر لیندا اے، جتھے عشق انسانی محبوب دی محبت توں اگے ودھ کے رب نال تعلق، روحانی تلاش تے ذات دی پہچان دا ذریعہ بن جاندا اے۔ بلھے شاہ دے کلام وچ عشق انسان نوں ظاہری شناختاں، سماجی فرقیاں تے محدود سوچ توں اگے سوچن دی دعوت دیندا اے۔ شاہ حسین دی شاعری وچ وی جدائی، انتظار تے محبوب دی طلب بنیادی جذباتی کیفیتاں دے طور اُتے سامنے آندیاں نیں۔ ایس شاعری وچ عاشق دا درد صرف ذاتی محرومی دا اظہار نئیں رہندا، بلکہ روحانی بے قراری تے محبوب نال قربت دی خواہش دا استعارہ بن جاندا اے (Hanif, 2024; Hassan, 2025)۔ محبت دے اظہار وچ زبان، استعارے، علامتاں تے جذباتی لہجے دی خاص اہمیت اے۔ پنجابی شاعر پھلاں، موسم، رات، سفر، ہجر، دریا تے محبوب دی یاد ورگیاں تصویراں دے ذریعے اوہ احساسات بیان کر دے نیں جیہڑے عام لفظاں وچ پوری طرح بیان کرنا مشکل ہوندا اے۔ جدائی دی کیفیت وچ انتظار تے اداسی نمایاں ہوندے نیں، جدکہ ملاپ دی خواہش امید، خوشی تے جذباتی وابستگی نوں ظاہر کر دی اے۔ صوفی شاعری وچ محبوب، عاشق تے سفر ورگیاں علامتاں کئی وار روحانی معانی وی اختیار کر لیندیاں نیں۔ بلھے شاہ دی شاعری وچ استعارے تے علامتی زبان مجرد روحانی خیالاں نوں قابلِ فہم تجربے وچ بدل دیندی اے، جس نال کلام دی معنوی گہرائی ودھدی اے (Khan, 2013; Latif & Akhtar, 2024)۔ پنجابی شاعری وچ جذبات دا اظہار سماجی تے ثقافتی حقیقتاں توں وی متاثر ہوندا اے۔ روایتی معاشرے وچ خاندان، برادری، عزت، شادی تے سماجی رسم و رواج فرد دے ذاتی فیصلے آں اُتے اثر انداز ہوندے رہے نیں۔ عشقیہ شاعری انہاں پابندیاں دے نتیجے وچ پیدا ہون والی بے چینی، مزاحمت، قربانی تے محرومی نوں ادبی زبان دیندی اے۔ ہیر ورگیاں داستاناں وچ محبت دے کردار اپنے جذبات دے نال سماجی اصولاں دا سامنا کر دے نیں، جس نال ذاتی خواہش تے اجتماعی توقع دے درمیان تناؤ سامنے آندا اے (Bazmi & Latif, 2017; Haq et al., 2024)۔ موجودہ تحقیقی مطالعے دا مقصد پنجابی شاعری وچ محبت تے جذبات دے مختلف روپاں نوں ادبی تے ثقافتی تناظر وچ سمجھنا اے۔ ایہہ مطالعہ خاص طور اُتے رومانوی عشق، ہجر، وفا، درد، روحانی محبت تے سماجی رکاوٹاں دے اظہار اُتے توجہ دیندا اے۔ وارث شاہ، بلھے شاہ تے شاہ حسین دے منتخب کلام نوں سامنے رکھ کے ایہہ ویکھیا جاوے گا کہ شاعر زبان، استعارے، علامتاں تے کرداراں دے ذریعے جذباتی تجربیاں نوں کس طرح پیش کر دے نیں (Latif & Akhtar, 2024; Haq et al., 2024)۔

تحقیقی مقاصد

1. پنجابی شاعری وچ محبت تے جذبات دے بنیادی روپاں دی نشاندہی کرنا۔
2. وارث شاہ، بلھے شاہ تے شاہ حسین دے کلام وچ رومانوی تے روحانی محبت دے اظہار دا جائزہ لینا۔
3. پنجابی شاعری وچ استعاریاں، علامتاں تے ثقافتی اقدار دے جذباتی اظہار اُتے اثر نوں سمجھنا۔

تحقیقی سوالات

1. پنجابی شاعری وچ محبت تے جذبات دے کیڑے بنیادی روپ سامنے آندے نیں؟
2. وارث شاہ، بلھے شاہ تے شاہ حسین دے کلام وچ رومانوی تے روحانی محبت دا اظہار کس طرح کیتا گیا اے؟
3. استعارے، علامتاں تے ثقافتی اقدار پنجابی شاعری وچ جذباتی اظہار نوں کس طرح تشکیل دیندے نیں؟

دل دیاں

P ISSN: xxxx-xxx

VOL.1-NO.1-2026

E ISSN: xxxx-xxx

ادبی جائزہ

پنجابی شاعری وچ محبت تے جذبات دے مطالعے نوں سمجھنے لئی کلاسیکی عشقیہ داستاناں تے صوفیانہ شاعری بنیادی اہمیت رکھدیاں نیں۔ وارث شاہ دی ہیر محبت، جدائی، سماجی پابندیاں تے انسانی خواہشات دی نمائندگی کردی اے۔ ہیر تے رانجھے دے کرداراں دے ذریعے شاعر ایہہ دکھاندا اے کہ محبت فرد دی ذاتی زندگی دے نال نال خاندان تے معاشرے نال وی جڑی ہوندی اے۔ بازمی تے لطیف (2017) نے وارث شاہ دی ہیر نوں پنجاب دی سماجی، معاشی تے ثقافتی تاریخ دے حوالے نال اہم ادبی ماخذ دے طور اُتے پیش کیتا۔ ایس تناظر وچ محبت دی پیش کش صرف عاشق تے محبوب دے تعلق دی وضاحت نئیں کردی بلکہ اوہناں سماجی حالتاں نوں وی ظاہر کردی اے جیہڑیاں انسانی جذبات اُتے اثر انداز ہوندیاں نیں (Bazmi & Latif, 2017)۔ صوفی پنجابی شاعری وچ محبت دا تصور روحانی تجربے، انسانی برابری تے ذات دی پہچان نال جڑیا ہویا اے۔ بلھے شاہ دے کلام وچ عشق انسان دے اندرونی شعور نوں بیدار کرن تے ظاہری سماجی تقسیم توں اگے ودھن دا وسیلہ بن جاندا اے۔ لطیف تے اختر (2024) نے شاہ حسین، بلھے شاہ تے پیر وپر یمن دی کافی دی روایت دا جائزہ لیندیاں کافی دے ادبی موضوعات تے اظہار دے مختلف طریقیاں نوں نمایاں کیتا۔ حنیف (2024) دے مطالعے وچ وی بلھے شاہ دے کلام دے ذریعے عشق، مرشد، روحانی بیداری تے انسانیت دے تصورات نوں سامنے لیاندا گیا اے۔ انہاں تحقیقاں دی روشنی وچ ایہہ سمجھیا جا سکدا اے کہ صوفی شاعری وچ محبت صرف ذاتی جذبات دا اظہار نئیں بلکہ روحانی تبدیلی تے انسانی تعلقات دی معنویت نال وی وابستہ اے (Latif & Akhtar, 2024; Hanif, 2024)۔ شاہ حسین دی شاعری وچ ہجر، انتظار تے محبوب دی طلب محبت دے بنیادی جذباتی پہلواں دے طور اُتے سامنے آندے نیں۔ ہجر دی کیفیت عاشق دے اندر پیدا ہون والی بے قراری، اداسی تے محبوب نال قربت دی خواہش نوں ظاہر کردی اے۔ کلاسیکی پنجابی شاعری وچ برہا دا موضوع جدائی دے جذباتی تے روحانی پہلواں نوں سمجھنے لئی اہم اے۔ ایس قسم دی شاعری وچ جدائی محض جسمانی دوری نئیں رہندی بلکہ عاشق دے اندرونی تجربے، وفاداری تے روحانی وابستگی دا استعارہ وی بن جاندی اے۔ خان (2013) نے بلھے شاہ دی شاعری وچ استعارے تے معنی سازی دے عمل دا مطالعہ کردیاں واضح کیتا کہ محبت تے روحانی تبدیلی ورگے تصورات علامتی زبان دے ذریعے گہرے معانی حاصل کردے نیں (Khan, 2013)۔ جدید تحقیقی مباحث وچ پنجابی شاعری نوں صنفی نمائندگی، سماجی طاقت تے ثقافتی اقدار دے حوالے نال وی پڑھیا جاریا اے۔ حق تے ساتھی مصنفین (2024) نے وارث شاہ دی ہیر دا تنقیدی مطالعہ کردیاں محبت، سماجی اصولاں، خاندانی اختیار تے مزاحمت دے پہلواں نوں نمایاں کیتا۔ زبیر، ظہیر تے مزمل (2024) نے ہیر تے مرزا صاحباں وچ عورت دی نمائندگی، سماجی توقعات تے پدرشاہی روّیاں دا جائزہ لیا۔ ایہہ تحقیقات ظاہر کردیاں نیں کہ محبت دے ادبی اظہار نوں سماجی تے ثقافتی تناظر توں الگ کر کے مکمل طور اُتے نئیں سمجھیا جا سکدا۔ رومانوی جذبات، ہجر، روحانی عشق تے علامتی زبان نوں اکٹھے رکھ کے پنجابی شاعری دا مطالعہ محبت دے مختلف روپاں دے درمیان تعلق نوں ہور واضح کر سکدا اے (Haq et al., 2024; Zubair et al., 2024)۔

تحقیقی طریقۂ کار

ایس تحقیق وچ معیاری تحقیقی طریقۂ کار اختیار کیتا گیا اے، کیونکہ محبت تے جذبات ورگے ادبی موضوعات نوں سمجھنے لئی شاعری دے الفاظ، معانی، علامتاں تے سیاق وسباق دا تفصیلی مطالعہ ضروری اے۔ تحقیق دا بنیادی مواد وارث شاہ دی ہیر، بلھے شاہ دیاں کافیاں تے شاہ حسین دی شاعری دے منتخب حصیاں اُتے مشتمل اے۔ ثانوی مواد دے طور اُتے پنجابی ادب، صوفیانہ شاعری، عشقیہ داستاناں تے جذباتی اظہار بارے شائع شدہ تحقیقی مضامین تے علمی مطالعات نوں سامنے رکھیا گیا اے۔ مواد دی چُون تحقیق دے موضوع نال مطابقت دے مطابق کیتی گئی اے، تاکہ رومانوی محبت، ہجر، وفا، روحانی وابستگی تے سماجی پابندیاں نال متعلق ادبی مثالاں دا مطالعہ کیتا جا سکے۔ تحقیق وچ متنی مطالعے تے موضوعاتی تجزیے دے اصول استعمال کیتے گئے نیں۔ منتخب شاعری نوں بار بار پڑھ کے محبت دے بنیادی موضوعات، جذباتی کیفیتاں، علامتی اظہار تے ثقافتی حوالیاں دی

دل دیاں

P ISSN: xxxx-xxx

VOL.1-NO.1-2026

E ISSN: xxxx-xxx

نشاندہی کیتی گئی اے۔ ہر موضوع نوں شاعر دے ادبی اسلوب تے متعلقہ سماجی یا روحانی تناظر وچ سمجھیا گیا اے۔ ثانوی علمی ماخذ نوں شاعری دی تشریح نوں تقویت دین تے تحقیق دے نتائج نوں پہلے توں موجود ادبی مباحث نال جوڑن لئی استعمال کیتا گیا اے۔

تحقیقی خاکہ

ایس تحقیق داخاکہ وضاحتی تے تشریحی نوعیت دا اے۔ وضاحتی پہلو دے تحت پنجابی شاعری وچ محبت، جدائی، وفاداری، درد تے روحانی عشق ورگے موضوعات دی نشاندہی کیتی گئی اے، جدکہ تشریحی پہلو دے تحت انہاں موضوعات دے معانی، ادبی اہمیت تے ثقافتی پس منظر نوں سمجھیا گیا اے۔ وارث شاہ، بلھے شاہ تے شاہ حسین دے کلام نوں منتخب کر کے اوہناں دے موضوعاتی تے اسلوبیاتی پہلوواں دا مطالعہ کیتا گیا اے۔ ایہہ خاکہ شاعری دے جذباتی اظہار نوں صرف لفظی سطح اُتے بیان کرن دی بجائے اوہدی ادبی معنویت تے سماجی وابستگی نوں سامنے لیاندا اے۔ تحقیق وچ تقابلی مطالعے نوں وی شامل کیتا گیا اے، تاکہ کلاسیکی عشقیہ شاعری تے صوفیانہ شاعری وچ محبت دے اظہار دے مشترکہ تے مختلف پہلوواں نوں سمجھیا جا سکے۔ وارث شاہ دی ہیر وچ رومانوی محبت تے سماجی کشمکش نوں، جدکہ بلھے شاہ تے شاہ حسین دے کلام وچ روحانی عشق، ہجر تے باطنی کیفیات نوں تجزیے دا حصہ بنایا گیا اے۔ ایہہ تقابل شاعراں دے مختلف اسالیب تے جذباتی موضوعات دی وضاحت کر دا اے۔

اعداد و شمار دا تجزیہ

مواد دے تجزیے دوران شاعری وچ محبت دے اظہار نوں چند بنیادی موضوعات دے تحت منظم کیتا گیا اے، جنہاں وچ رومانوی عشق، جدائی، وفا، جذباتی درد، روحانی وابستگی تے سماجی مزاحمت شامل نیں۔ وارث شاہ دی ہیر دے مطالعے وچ محبت تے سماجی پابندیاں دے درمیان کشمکش نوں نمایاں کیتا گیا، جدکہ بلھے شاہ دی شاعری وچ عشق دے روحانی تے سماجی معانی اُتے توجہ دتی گئی۔ شاہ حسین دے کلام وچ ہجر، انتظار تے محبوب دی طلب نوں جذباتی اظہار دے اہم پہلوواں دے طور اُتے ویکھیا گیا۔ ایہہ موضوعاتی تقسیم شاعری دے مختلف جذبات نوں اک منظم تحقیقی تناظر وچ سمجھنے وچ مدد دیندی اے۔ تجزیے وچ استعاریاں، علامتاں، جذباتی لہجے تے زبان دے استعمال نوں وی اہمیت دتی گئی اے۔ محبوب دی یاد، جدائی دی بے قراری تے عشق دی شدت ورگیاں کیفیات نوں متعلقہ شاعری دے سیاق و سباق وچ سمجھیا گیا، تاکہ ظاہری تے باطنی معانی دے درمیان تعلق واضح ہو سکے۔ ثانوی مطالعات نال تقابل کر دیاں ایہہ ویکھیا گیا کہ منتخب شاعری دے موضوعات پنجابی معاشرے، صوفیانہ فکر تے ادبی روایت نال کس طرح جڑدے نیں۔ تحقیق معیاری نوعیت دی اے، ایس لئی تجزیہ عددی پیمائش دی بجائے متنی شواہد، موضوعاتی درجہ بندی تے ادبی تشریح اُتے مبنی اے۔

تحقیقی نتائج

تحقیق دے تجزیے توں ایہہ سامنے آندا اے کہ پنجابی شاعری وچ محبت اک وسیع جذباتی تجربہ اے، جیہڑا رومانوی تعلق، جدائی، وفاداری، درد تے روحانی وابستگی ورگے مختلف روپ اختیار کر دا اے۔ وارث شاہ دی ہیر وچ محبت دی شدت نوں خاندانی توقعات، سماجی اصولاں تے فرد دی ذاتی خواہش دے تناظر وچ پیش کیتا گیا اے۔ ایس دے برعکس بلھے شاہ دی شاعری وچ عشق نوں روحانی بیداری، خود شناسی تے سماجی تقسیم توں اگے ودھن دے وسیلے دے طور اُتے سمجھیا جا سکدا اے۔ شاہ حسین دے کلام وچ ہجر تے محبوب دی طلب جذباتی اظہار دے بنیادی عناصر نیں۔ ایہہ فرق ظاہر کر دا اے کہ پنجابی شاعری محبت دے ذاتی، سماجی تے روحانی پہلوواں نوں مختلف ادبی طریقیاں نال پیش کر دی اے۔ تحقیق دا دوجا اہم نتیجہ ایہہ اے کہ پنجابی شاعری وچ استعارے، علامتاں تے عام بول چال دی زبان جذباتی اظہار نوں زیادہ مؤثر تے بامعنی بنا ندے نیں۔ محبوب،

ہجر، سفر تے عشق ورگے تصورات شاعری وچ صرف لفظی معانی تک محدود نئیں رہندے بلکہ کئی وار ثقافتی، سماجی تے روحانی مفاہیم وی اختیار کر لیندے نیں۔ کلاسیکی عشقیہ داستاناں محبت تے سماجی رکاوٹاں دے تعلق نوں واضح کر دیاں نیں، جد کہ صوفیانہ کلام محبت دے اندرونی تے روحانی تجربے نوں نمایاں کر دا اے۔ مجموعی طور اُتے پنجابی شاعری انسانی جذبات دی ترجمانی دے نال نال پنجاب دی ادبی روایت، ثقافتی شناخت تے اجتماعی یادداشت نوں محفوظ رکھن وچ اہم کردار ادا کر دی اے۔

نتیجہ

نتیجے دے طور اُتے ایہہ تحقیق ظاہر کر دی اے کہ پنجابی شاعری وچ محبت تے جذبات دا اظہار اک گہری ادبی، سماجی تے روحانی روایت دا حصہ اے۔ وارث شاہ، بلھے شاہ تے شاہ حسین دے کلام وچ محبت دے مختلف روپ انسانی زندگی دے پیچیدہ تجربیاں نوں سمجھنے دا موقع فراہم کر دے نیں۔ ہیر وچ رومانوی محبت تے سماجی پابندیاں دی کشمکش، بلھے شاہ دے کلام وچ عشق دی روحانی معنویت، تے شاہ حسین دی شاعری وچ ہجر تے انتظار دی کیفیت جذباتی اظہار دے نمایاں پہلو نیں۔ ایہہ شاعری محبت نوں صرف ذاتی احساس دے طور اُتے نئیں بلکہ انسانی تعلقات، سماجی اقدار تے روحانی تلاش دے نال جڑے تجربے دے طور اُتے پیش کر دی اے۔ مجموعی طور اُتے پنجابی شاعری دی اہمیت ایس گل وچ اے کہ ایہہ انسانی جذبات نوں مقامی زبان، ثقافتی علامتاں تے ادبی اسلوب دے ذریعے مؤثر انداز وچ بیان کر دی اے۔ محبت، جدائی، وفاداری تے روحانی وابستگی ورگے موضوعات مختلف شاعراں دے کلام وچ جدا جدا صورتاں اختیار کر دے نیں، پر انہاں دا بنیادی تعلق انسانی احساسات نال قائم رہندا اے۔ ایس مطالعے توں ایہہ نتیجہ نکلدا اے کہ پنجابی شاعری نوں محبت تے جذبات دے حوالے نال پڑھنا نہ صرف ادبی روایت دی سمجھ نوں وسیع کر دا اے بلکہ پنجاب دی ثقافتی شناخت تے انسانی تجربے دی گہرائی نوں وی نمایاں کر دا اے۔

REFERENCES

Bazmi, M. U. H., & Latif, W. (2017). Heer Waris Shah: An encyclopedia of the Punjab. Tahqeeq Nama, 20(1), 316–327.

Hanif, F. (2024). Kafian Buleh Shah: Kalma, murshad ty ishq raheen rohani jagarti. Punjab Culture, 4(1).

Haq, M. I. U., Rahman, A., Batool, S., Siddiqi, M. A., & Khan, M. A. (2024). Punjabi cultural ideology and social resistance: A critical discourse analysis of Waris Shah's Heer. History of Medicine, 10(1), 298–316.

Khan, A. S. (2013). A hermeneutic study of metaphor and meaning making in Bulleh Shah's poetry [Research thesis]. National University of Modern Languages.

Latif, A., & Akhtar, R. (2024). A vernacular historiography of the Punjabi poetic genre of the kāfī: A review of Shah Hussain, Bulleh Shah and Piro Preman's works. Journal of Research in Humanities, 60(1), 1–18.

Shad, N. (2025). Bulleh Shah di shairi da lisani mizaj. Khoj, 47(1).

Zaib-un-Nisa, & Malik, M. S. (2023). Birha birha akhiey, birha ton Sultan. Khoj, 45(1).